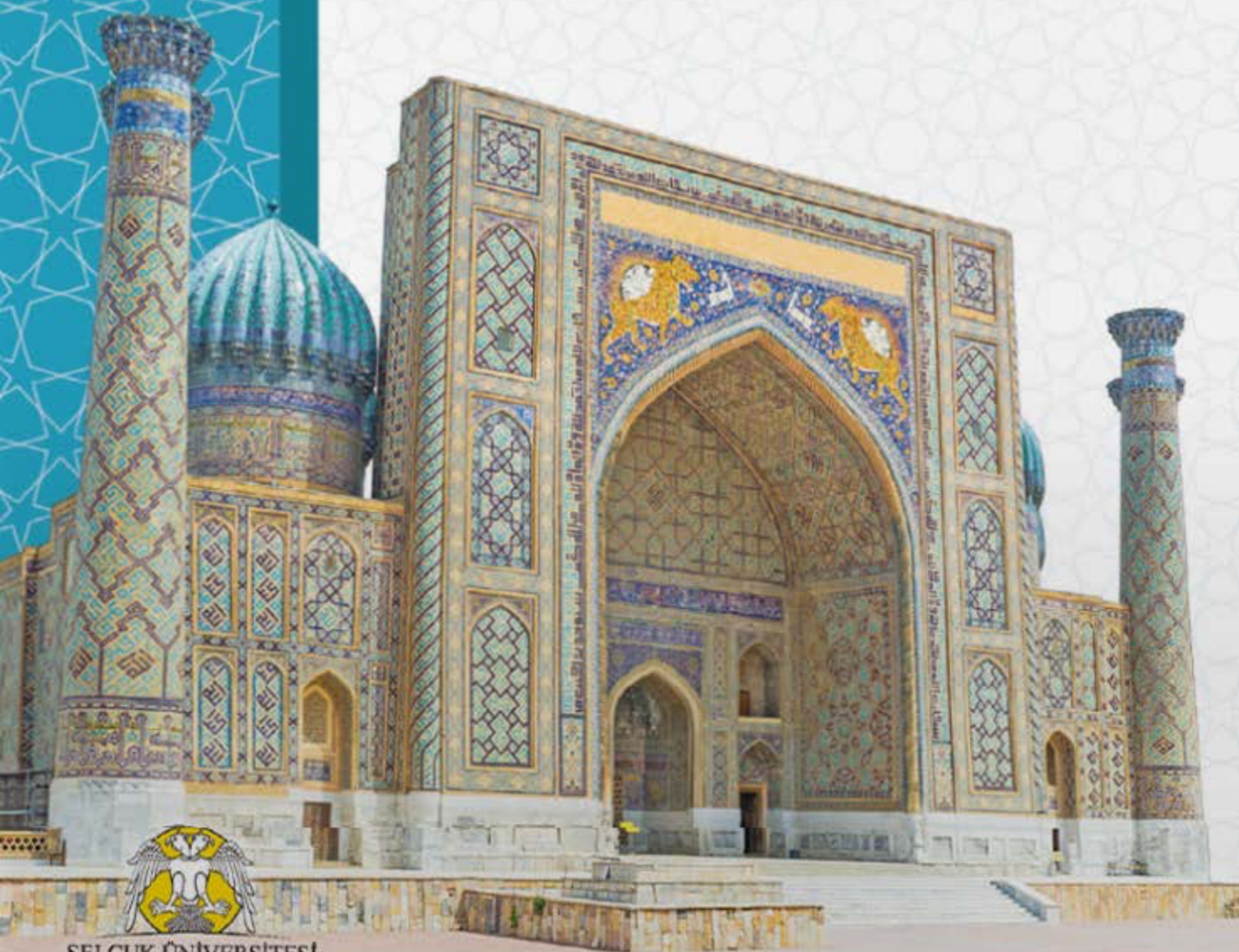

Mâtürîdî Araştırmaları -Sorunlar ve Öneriler-

Editörler

Doç. Dr. Recep TUZCU
Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGEN

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İMAM MÂTÜRİDÎ UYGULAMA
VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

MÂTÜRÎDÎ ARAŞTIRMALARI -SORUN VE ÖNERİLER-

Editörler:

Doç. Dr. Recep TUZCU
Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGEN

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İMAM MÂTÜRÎDÎ UYGULAMA
VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Kitap Adı:	MÂTÜRÎDÎ ARAŞTIRMALARI -SORUN VE ÖNERİLER-
Editörler:	Doç. Dr. Recep TUZCU Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGEN
Dizgi & Mizanpaj:	Endülüs Yayınları
Kapak:	Endülüs Yayınları
ISBN:	978-605-64761-2-9
Baskı & Cilt:	Step Ajans Matbaa Ltd. Şti. Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar / İstanbul Tel: 0212 446 88 46 Sertifika No:12266

ENDÜLÜS YAYINLARI

Adres: İstoç 17. yol Sokak 16. Ada No: 97/99
Bağcılar/İstanbul
İletişim: +90 212 659 30 03
+90 533 427 94 98
+90 506 101 88 34
E-Posta: endulusyayinlari@gmail.com
savastali.st@gmail.com

İSTANBUL 2018

Bu eserin tüm yayın hakları Endülüs Yayınları'na aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında , bu kitabın bir kısmı veya tamamı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz.

— İÇİNDEKİLER —

TAKDİM.....	05
ÖNSÖZ	08

GİRİŞ

İMAM MÂTÜRÎDÎ VE MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCE

Türkiye’de Yapılan Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Araştırmaları Sorunları.....	12
Büyük Müctehid Ebû Mansûr el-Mâtürîdî	27
Mâtürîdî Düşüncenin Gelişimive Evrenselliği	38
Mezhep Kurucusu Olarak İmâm Mâtürîdî.....	52
Literatürde Hak Ettiği İlgiyi Görmeyen Bir Âlim: İmâm Mâtürîdî.....	58

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂTÜRÎDÎ ARAŞTIRMALARININ SEYRİ VE SORUNLARI

Mâtürîdî Araştırmalarına Genel Bir Bakış.....	62
Arap Dünyasında Mâtürîdî Düşünce Üzerine Yapılan Çalışmalar	68
Mâtürîdî Araştırmalarında Ana Kaynak Problemi.....	72
Mâtürîdî ve İslami İlimler Araştırmalarında Bazı Yöntem Sorunları	74
Mâtürîdî Hadislere Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme	80
Mâtürîdî ve Hadis Alanı Hakkında Değerlendirmeler	85
Mâtürîdî Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme.....	89

İKİNCİ BÖLÜM

MÂTÜRÎDÎ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİNİN FAALİYETLERİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

İlyas ÇELEBİ	96
Yusuf Şevki YAVUZ.....	100
Ramazan ALTINTAŞ.....	102
Sıddık KORKMAZ.....	106
Doğan KAPLAN.....	110
Süleyman TOPRAK.....	113
Seyit BAHCIVAN.....	115
Hüseyin AYDIN.....	116
Ashirbek MUMİNOV	116
Musa KOÇAR	117
Ali AKPINAR.....	119
Nuri TUĞLU	120
Mehmet ERDEM.....	122
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	126
KURULLAR.....	134
SEMPOZYUM GÖRSELLERİ.....	136
DİZİN	141

TAKDİM

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi Rektörü

Çok kıymetli hocalarımız, misafirler; öncelikle hepiniz hoş geldiniz, hepinize çok teşekkür ediyorum. Hafta sonu istirahatle geçirmeniz gereken bir günü, belki de İslam dünyasının en önemli sorunlarından birisini, birkaçını tartışmaya ayırdınız. Allah ecirini, karşılığını fazlasıyla verir inşallah. Ben tabi konunun içeriğine girmekten ziyade, biraz yönünü tayin edip sınırlarını çizebilecek birkaç kelam etmeyi arzuluyorum. Kısaca da kendimden bahsetmeme müsaade edin belki birçoğunuz tanıyor. Ben Seydişehir’de bir dağ köyünde doğmuş bir Yörük çocuğuyum. Mahmut Esat’ta ortaokulu bitirdim, İstanbul Fatih İmam Hatip’te liseyi okuma imkânımız oldu. Bana göre üniversite orasıydı, ben üniversiteyi orada okudum diyorum. İstanbul’un mümbit ortamından 80 öncesi istifade etme şansımız oldu. Ankara’ya döndüğümde hep İlahiyatçı çevrelerle birlikte olduk. Türkiye Klinikleri Yayınevi var ve o yayınevi çerçevesinde genel yayın yönetmeniydim. İslamî Araştırmalar Dergisi’ni çıkardık. Bu vesile ile Ankara İlahiyattaki hocalarla, hemen hemen hepsiyle çok yakın çalışma imkânımız oldu. Üç İlahiyatçı arkadaşla da aynı evi paylaştım. Çünkü kendi okuduğum okullar, ihtisasımı yaptığım çevreler dinî yapıdan uzak olunca Müslümanlara, dindar insanlara karşı içimizde hep bir özlemimiz oldu. Tâbir-i caizse kutsadık, bulduğumuz her Müslümana sarıldık, çok şükür ki öyle olmuş. Bu tespitten sonra, Konya’ya gelişim, 95’in son ayıdır; 96, 2 Ocak itibarıyla ben mesaiye başladım. Belki de

toplumun üstünden bir silindir gibi geçen bir 28 Şubat sürecinin arifesiydi o günler, 28 Şubat sürecini de burada yaşadık. Şurada Kur'an-ı Kerim okunarak açılış yapılırken onu düşündüm, tam bundan 20 yıl önce bu ülkedeki üniversitelerin içinde başörtüsünden dolayı en çok öğrencinin atıldığı okul burasıydı. 350'nin üzerinde kız öğrenci, onlara tepki gösteren diğer erkek öğrenciler ve hocalar atıldı. Çok şükür gelinen noktada Kur'an-ı Kerim tilavetiyle başlanıyor. Yani bunun kadrini ve kıymetini bilmemiz gerekiyor.

Diğer bir nokta ise, günümüzde, özellikle Mâtürîdîlikle ilgili gelinen bu noktada tespit edilmesi gereken hususlar var. Niçin biz buna ihtiyaç duyuyoruz? Hocam (Prof. Dr. Sönmez KUTLU) konuşmanın başında net bir ifade kullandı ve dedi ki “Mâtürîdîliği bugün için bile bu kadar anlamlı kılan husus, Mâtürîdîliğin ya da Mâtürîdî düşüncesinin Kur'an temelli oluşmuş olmasıdır.” Son bağlamını da bu noktada yaptı. Asıl olan ne Mâtürîdî ne Eş'arî ne şu ne bu; asıl olan Kur'an'ın doğru anlaşılmasıdır. Buna neden ihtiyaç var? Çünkü günümüzde ciddi sorunlar var. Bunlar İslam dünyasının sorunları, insanlığın sorunları... Biz Müslümanlar olarak inanç sorunları yaşıyoruz. İnsanların önemli bir kısmı artık Allah inancından, din inancından, din kavramından kopmuş. Hatta bilim camiası şöyle düşünüyor; önce bir yaratıcı kavramını reddediyorlardı sonra olan biteni anladıkça “yok.” dediler. Bu kendi kendine olabilecek bir süreç değil, bu işin arkasında çok büyük bir irade var. Sonra “evet Tanrı var.” demeye başladılar. Sonra hepsi kabul ediyor. Artık buna hayır demiyorlar. Peygamberler için de diyorlar ki, “Tanrı peygamber göndermedi. Bunlar uyanık insanlardı; insanları dolandırmak için sahtekârlık yaptılar.” Hâl-buki bilmiyorlar ki peygamberler ne kadar çile çekmişler, ne kadar sıkıntı çekmişler. İşte böyle düşünceler var.

Müslümanlar inancı kirletilmiş bir inançla sürdürüyorlar. Özellikle Bâtınîlik çok büyük bir tehlike. İnanmada çok büyük bir kolaycılık yaşıyor insanlar. Bir gizem insanın önüne konulduğu zaman bir ürperiyor önce. Kökende var tabi. Bir inanç ihtiyacı

var ama önüne tasavvufun da etkisiyle bir gizem konulduğu zaman insanın yönü kayabiliyor. Bunların aşılması gerekiyor tabi.

Düşünce olarak daha net ana omurgalar çizmek lazım. Yani bütün insanları aynı kategoride, aynı düşünce yapısında sevk ve idare etmek ya da yönlendirmek mümkün değil; çeşitlilik çok fazla. Ama ana akımı, ana yönü iyi tayin etmek lazım. Bu önemli.

Ve en önemli sıkıntılardan birisi de, inanılmaz bir bilgi kirliliği yaşıyoruz. Bunu iki şekilde açıklamak lazım. Birincisi, dini ve İslami bilgiler ve görüşlerde ciddi bir bilgi kirliliği yaşıyoruz. İkincisi, birçok alanda çok farklı bilgiler var. Özellikle şu internet ortamında insanlar hemen ellerindeki akıllı telefonlarla doğruluğu bile teyit edilmemiş bilgilere ulaşabiliyorlar ve onunla amel edebiliyorlar. Bunları çözmeye yönelik çalışmalar yapmak gerekiyor.

Diğer bir sorun da yöntem sorunudur. İnşallah onu da bu toplantılarla açacağız. Bende ilahiyatçı hocalarımızın ve arkadaşlarımızın saygınlıkları hep bir nokta üsttedir. Şöyle örnek vereyim, Meram Tıp'ta çalıştığım dönemde, 97'ler, 98'ler, 28 Şubat'ın ağır yürüdüğü bir süreçte rütbeli bir subay geliyor; dekanı rektörü eşlik ediyor; işte valisi kaymakamı geliyor; başhekimi dekanı eşlik ediyor. Bir gün klinikte baktım Mehmet Yavuz hoca, Konya il müftüsü, orada hemşireye bir şey anlatmaya çalışıyor. Eşi ameliyat olmuş kendini tanıtmaya çalışıyor. İşte kızım ben il müftüsü falanca diyor; dönüp bakan yok. Hemen gittim yanına. "Hocam buyurun." dedim. "Bundan sonra sizin mihmandarınız benim." dedim. "Bu hastaneye gelip gittiğiniz sürece biz size eşlik edeceğiz, yanınızda olacağız." dedik ki, bu bir hayat felsefesi idi. Bu anlattığım olay aslında genel düşüncemizi yansıtmaktadır. Yeriniz ve itibarınız her zaman bizim yanımızda, gönlümüzde çok yüksek. Bunu baştan ifade edeyim. Ama bana kızmayın, darılmayın. Birbirinizle olan ilişkileriniz çok ürkütücü ve korkutucu. Yani o kadar çok düşmanca tavırlar seziyorum, şahit oluyorum ki, bir arkadaşımızla yalnız kaldığım zaman bana şunu söyleyebiliyor, falancayla görüşüyorsun ama o sakat birisi, ondan uzak dur diyor.

Bir başkasının yanına gidiyorum o da öbürü için aynı şeyi söylüyor. Bunları aşmamız lazım arkadaşlar. Temel bir ölçü koyalım. O ölçünün etrafında birleşelim. Dayatmacı yaklaşımlardan uzak durmamız gerekiyor. Allah’a hamd olsun devlet bu üniversiteyi emanet etti. Bu emanetin sahip olduğu gücü şu çalışmaların tamamına hizmet etmek üzere önünüze seriyoruz.

Hemen bir iki nokta daha ifade edeyim. Merkezin kuruluşuyla ilgili YÖK başkanımızla istişare ettik. Perşembe günü kendileri de buradaydı. Bu çalıştaydan haberleri var; size de selamları var; sevgi ve muhabbetlerini iletmemi istedi. Çok mutlu oldu. Bunu baştan ifade edeyim. Özellikle Özbekistan’la birlikte çalışmalar yürütülmesini tavsiye etti. Zaten nisan ayının sonu itibarıyla da biz orada bir sempozyum, bir kongre düzenleyeceğiz Selçuk Üniversitesi olarak, böyle bir çalışmamız var. Tabi yapacak çok iş var. Bunu birleştirici, akl-ı selim çerçevesinde halletmemiz gerekiyor. Burada iki başlık atılmış, birinci aşamada sorunların tespiti. Tabi Mâtürîdî eksenli bir sempozyum olduğu için ikinci aşamada da sorunların çözümü için ne yapmalı, nasıl yapmalı sorusu sorulmuş. Çok önemli bir çalışma sonucunun ortaya çıkacağını umuyorum, arzu ediyorum. Çıkacak bildiride de en azından bundan sonra ne yapacağımızı birlikte tespit edip yürüyeceğiz. Öncelikle bir dergi çıkarmayı planladık inşallah. Bu dergi önemli olacak ama ben Sönmez KUTLU hocamın şu tespitine yürekten katılıyorum; “Amaç ne Mâtürîdî ne Eş’arî; amaç İslam’ın ve Kuran’ın doğru anlaşılmasıdır.” Bu noktada da bizler, Selçuk Üniversitesi olarak sonuna kadar yanınızdayız. Hatta bir adım daha ileriye gidelim; bir din çalışmasının emrindeyiz. Bunu ifade etmek istiyorum. Hepinize teşekkür ediyorum, Allah razı olsun.

ÖNSÖZ

Doç. Dr. Recep TUZCU

**İmâm Mâtürîdî Uygulama ve Araştırma
Merkezi Müdürü**

Allah’a hamd ve Rasûlüne ve ona ittiba edenlere selam olsun. Öncelikle İmâm Matürîdî Uygulama Merkezi’nin davetine icabet eden, dışarıdan ve içeriden katılan hocalarıma “Hoş geldiniz.” der teşekkür ederim. Kıymetli hocalarım, konuyla ilgili birikiminizi Selçuk Üniversitesi’nin imkanları ile birleştirerek bir sinerji oluşturup merkezimizde yol haritası belirlemek üzere İmâm Matürîdî ve Araştırma Merkezi ilk çalıştayını gerçekleştirdik. Sayın rektörüm Prof Dr. Mustafa Şahin’in teşekkür konuşması ve Prof Dr. Sönmez Kutlu hocamın açılış konuşmasından sonra iki oturumda gerçekleşti. Birinci oturumda Prof Dr. Yûsuf Şevki Yavuz başkanlığında İmâm Matürîdî üzerine yapılan akademik çalışmaların sorunları ve çözümleri masaya yatırıldı.

Burada şu konular dile getirildi: Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (v: 333/944), hicrî III. asırda bugünkü Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan Semerkand’ın dış mahallesi Maturid’de yaşamış bir İslam âlimidir. Kendisi müfessir, fakih ve mütekellim kimliği ile öne çıkan çok yönlü entelektüel bir şahsiyettir. İmâm Mâtürîdî, nakil ile aklı dengeli bir şekilde uzlaştırmasını bilen bir ilim adamıdır. İmâm Matürîdî

Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin amacı Matürîdizm değil; akıl ve vahiy arasında denge kuran, İslâm'ı insanın doğasına uygun olarak yorumlayan, uzlaşî kültürünü geliştiren, her türlü aşırılık ve ihmalkârlıktan uzak bir dindarlık anlayışını ortaya koymaktadır.

İmam Mâtürîdî üzerinde yapılan çalışmaların son yıllarda arttığı ancak bazı çalışmaların ana kaynağa dayanmadığı ve kaynakları anlamada sıkıntılı olduğu, bu gün elimizde olan *Kitabut-tevhid* ve *Tevilâtü'l-Ku'an*'ın tercüme edildiği ve ilk yapılan çalışmalardaki hataların tashih edilmesi gerektiği dile getirildi. İmam Matürîdî üzerinde yoğunlaşan bu ilgiden dolayı her kesimde kendine uygun bir Mâtürîdî anlayışı oluşturma çabasına gidenlerin varlığı da dile getirildi.

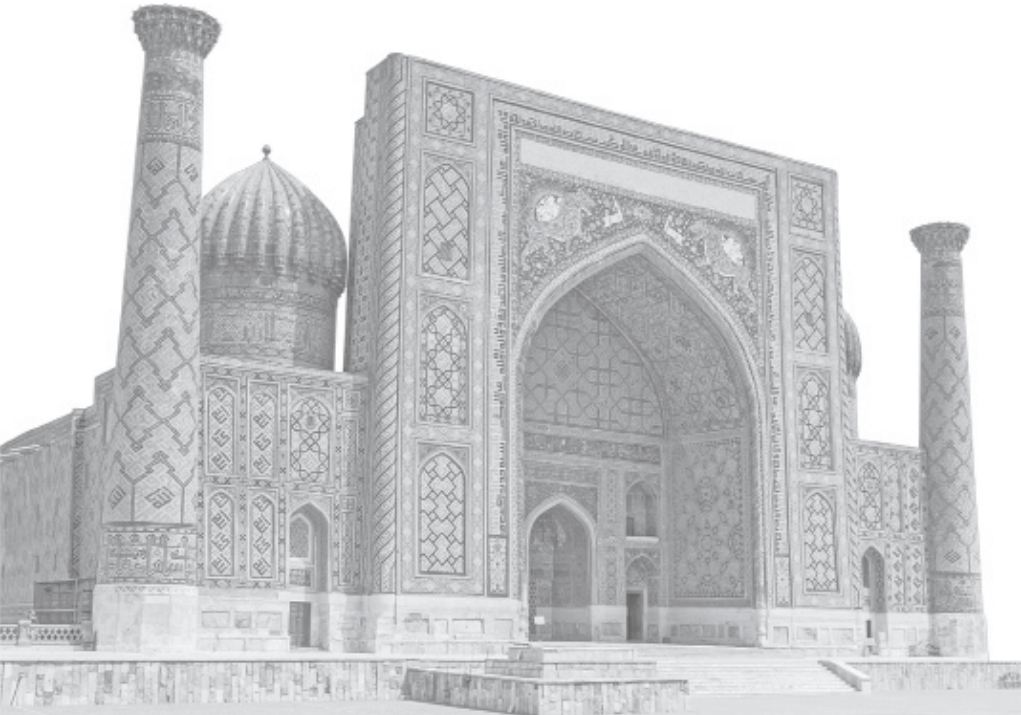
Bu açıdan hedefimiz ister Mâtürîdî ister Eş'arî düşüncede olsun, geçmişte doğru olarak bilinen fakat bu gün eksikliği veya yetersizliği belli olan dini yorumları gözden geçirmek, Kur'an ve sahih sünnet çizgisinde yeniden yorumlamak olacaktır. Bunu yapabilmek için de Türk-İslam Dünyasının özüne uygun eğitim sistemleri oluşturmak, bu konuda Ebû Hanife ve İmam Mâtürîdî gibi âlimleri yetiştirecek eğitim sistemini temellendirmede akli ve vahiy bir düzlemde ele alan zihniyetin toplumda makes bulması hedeflenmektedir. Mâtürîdilik üzerine yapılan çalışmaların öncelikli muhatabı, akademik ve ilim ile uğraşan çevreler olacaktır. Doğal olarak bu çevrelerde üretilen bilgi de önce İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerindeki öğrenciler olmak üzere, topluma yapacağı sempozyum ve yayınları ile yansıyacaktır. Merkezin temel odağı Matürîdilik olmakla birlikte diğer İslam ekolleriyle ilgili de mukayeseli veya müstakil çalışmalar yapılarak İslam âleminde ayrıştırmayı değil, ilmi mukayese ile doğruyu tespit ve birleştirmeyi amaçlanmaktadır.

Prof Dr. Sönmez Kutlu hocanın başkanlığında gerçekleşen ikinci oturumda "İmam Mâtürîdî Uygulama ve Araştırma Merkezi neler yapmalı?" sorusuna cevap arandı.

Merkezde yapılacakların başında literatür tespiti ve Hanefilik ve Mâtürîdilik alanında yazılan kitap ve yazmaların merkeze temin edilmesi ve kaynak tespiti için yapılacak ikinci çalıştayın Beyşehir'de gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. İmam Maturidî'nin

kullandığı ıstılahlar sözlüğü ve esas aldığı küllî kaideleri tespit çalışmasının bir proje kapsamına getirilmesi önerildi. Mâtürîdîlik biyografisi Ansiklopedisi ve sonuç bölümünde azedeceğimiz diğer öneriler gündeme getirildi.

Selçuk Üniversitesi İmam Mâtürîdî Uygulama ve Araştırma Merkezinin bu tür çalışmalara vesile olacak önemli kurumlardan biri olmasını arzu ve ümit etmekteyiz. Çalıştayda fikirleri ile yol gösteren Sayın Rektörüm Prof. Dr. Mustafa Şahin ve çalışmaya katkı sunan hocalarımıza ve hazırlık safhaından kitabın edit edilmesine kadar katkı veren Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Özgen, Dr. Öğretim Üyesi M. Raşit Akpınar, başta Aslı Menekşe ile Abdullah Yıldız olmak üzere tüm araştırma görevlilerimize ve mesai arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

İMAM MÂTÜRÎDÎ
VE MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCE

Türkiye’de Yapılan Mâturîdî ve Mâturîdîlik Araştırmaları Sorunları

Sönmez KUTLU ^{1*}

Sayın Rektör ve Değerli Bilim İnsanları, Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Öncelikle Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Şahin’i, “İmam Mâturîdî Uygulama ve Araştırma Merkezi”ni kurması ve “İmam Mâturîdî Araştırmaları Çalıştayı” adıyla bir çalıştay düzenlemesi dolayısıyla kutluyorum.

Konuşmamda, İmam Mâturîdî ve Maturidilik araştırmalarının sorunlarını ve Mâturîdîlik algılarını, ilmî ve eleştirel bir yöntem izleyerek tahlil edeceğim. Bu konuda pek çok araştırma yapıldı. Bu çalışmaların bir kısmı pek çok ilmî ve akademik sorunlar içermektedir. Bir kısım araştırmacılar, sanal bir Maturidilik algısı oluşturmak için bu konuyu istismar etmektedirler. İmam Mâturîdî ve Maturidilik’i doğru anlamak, bu sorunların önüne geçmek için son derece önemlidir.

Son zamanlarda sadece Türkiye’de değil bütün İslam dünyasında Mâturîdî’ye yönelik yoğun bir ilgi söz konusudur. Çok kısa süre önce Ürdün’de da bu konuda bir sempozyum yapıldı. Bu sempozyumda da Maturidî geleneği anlamaya, onun mirasının nasıl değerlendirileceği, geleceğe nasıl taşınacağı ve bu günkü sorunların çözümlerine nasıl katkılar sağlayacağına dair fikirler ortaya konuldu. Buraya Türkiye’den de birkaç kişi katıldı. Söz konusu sempozyuma katılamadım,

^{1*} Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, skutlu@divinity.ankara.edu.tr.

ancak kayıtlarını izledim. İzlediğim kayıtlar, Arap dünyasında da büyük bir heyecanla İslam dünyasının sorunlarına çözüm bulmak için Mâturîdî'den yararlanılmak istenildiğini açıkça göstermektedir. Buna ek olarak Orta Asya'ya, Türk Cumhuriyetlerine gittiğimizde, Uygur bölgesi de dâhil dünyanın her yerindeki Türk topluluklarının İmam Mâturîdî ve Maturidilik'e karşı büyük bir sevgi beslediklerini ve bunun dinî ve millî kimliğin bir parçası haline gelmeye başladığını görüyoruz. Bu da Mâturîdî'nin sadece Türkiye'de "bazı çevrelerce şişirilmiş bir şahsiyet" olmadığını göstermektedir. Aslında İmam Mâturîdî, gösterilen bu ilgiden daha büyük bir ilgiyi hak etmektedir.

Bu zamana kadar Mâturîdî'nin hayatı, eserleri, fikirleri, onun adına kurulan Maturidilik konusunda sempozyumlar, paneller ve çalıştaylar yapıldı; müstakil çalışmalar ve çok sayıda makale kaleme alındı; dergilerde özel sayılar hazırlandı. Bu çalışmaları incelediğimizde, farklı alanlarda birçok uzmanın Mâturîdî'ye ilgi duyduğunu görmekteyiz. Kültür antropologları, ahlakçılar, filozoflar, tıp uzmanları ve biyoetikçiler, Mâturîdî'yi okuduğunda, onun eserlerinde kendi bilim alanlarına dair önemli bilgiler buluyorlar. Örneğin Felsefeciler Aristo'nun kategorilerini eleştiren bir Mâturîdî görünce şaşırıyorlar. Özellikle Kelam, Tefsir ve Fıkıh usulü uzmanları için, Mâturîdî'nin bu ilimlerdeki derinliği tartışılmaz boyuttadır. Dolayısıyla Mâturîdî'nin günümüz filozofuna, kelmâcısına, biyoetikçisine ve ahlakçısına söyleyeceği çok şey var. Bunun birçok sebebi olabilir, ama bana göre bunun asıl sebebi, Kur'ân gibi ilahî bir kitaba ve bütün insanlığın ortak paydası olan akla dayanmasıdır. Mâturîdî hakkında en dikkat çekici nokta, onun dini düşüncüyü ve dini hayatı olması gereken yere koymak için, önce bunların epistemolojik kökenini tespit etmekle başlamak gerektiğini iddia etmesidir. Eğer dinî düşüncenin oluşmasında ve dini hayatın yaşanmasında bilgi kuramı göz ardı edilirse, o zaman hem İslâmî düşünce hem de İslâmî hayat tanınmaz hale gelir.

İmam Mâturîdî ve Maturidilik, İslam düşüncesinde rasyonel bir damarın olup olmadığı konusunda Mu'tezile'den sonra batılıların da ilgi alanına girmiş durumdadır. Son zamanlarda Mâturîdî'deki özgünlüğü kaybettirebilmek için, onu Selefileştirmek veya Ebû Hanîfe'ye

muhalefet ettiğinden Selefilikten sapmış bir bidatçi olduğu iddialarında bulunanların sayısının arttığı görülmektedir. Ayrıca Mâtûrîdî'ye kendisini uymayan bir konum biçmeye çalışan ya da doğrudan doğruya laikliğin meşrulaştırma aracı olarak onu kullanmak isteyen çevreler söz konusudur. Son olarak Mâtûrîdî'nin Arap, Türk ya da Fârisî olduğu iddia edilerek etnik tartışmaların bir parçası haline getirmeye çalışanlar da vardır. Bu hususa İranlı araştırmacıların ideolojik yaklaşımları örnek verilebilir. Onlar, geçmişte İbn Sinâ, Fârâbî ve diğer bazı Türk âlimleri nasıl Farşlılaştırmak için çalıştılsa; eserlerinde “hestiyye” ve benzeri bazı Farsça kelimeler kullandığından veya onun yaşadığı bölgede o dönemde bazı toplulukların Farsça konuşmasından hareketle, İmam Mâtûrîdî'yi de Fars ırkına mensup göstermek istemektedir. Rus ve İran araştırmacılarını ortaklaşa yürüttüğü bir enstitünün 2017 yılında düzenlediği bir etkinlikte, sunulan bir tebliğde bu gündeme getirildi. Buna göre, Ömer en-Nesefî'nin *Akidesi*'nin aslının Farsça olduğu iddia edilerek Ömer en-Nesefî'nin Fars olduğu ileri sürüldü. Hanefi-Maturidî geleneğine mensup Ömer en-Nesefî'nin de, Mâtûrîdî gibi Farsça konuşmasına ve yazmasına bakılarak Türk değil Fars olduğu iddia edilmektedir. Hâlbuki Türkiye kütüphanelerinde Ömer en-Nesefî'nin bu eserinin yazmaları incelendiğinde, aslında müellifin, muhtemelen Horasan'ın bazı bölgelerinde Şiiliğin ve Bâtınlılığın yükselişinin önüne geçmek amacıyla, bizzat dönemin Selçuklu Sultanı Sencer'in kendisine bir akîde metni yazması yönündeki talebi üzerine, bu eseri kaleme aldığı görülmektedir. Daha açık ifadeyle dönemin siyasî iradesi, Horasan'daki Bâtınlılık ve Şiiliğin sebep olduğu bazı sorunları ortadan kaldırmak ve Horasan'da Hanefi-Maturidî kimliği güçlendirmek için bu eseri yazdırdı. Maverâünnehir bölgesinde olduğu gibi, bu bölgede de Maturidiliği güçlendirmeye çalışmıştır. Bu büyük İslam âlimini Farisîlikle veya Türkîlikle ilişkilendirip bir milliyete hapsetmek ona haksızlık olacaktır. Mâtûrîdî'nin milliyeti dinî düşünce bakımından önemli değildir, ancak Türk olması, yetişen genç nesiller için oldukça önemlidir. Ancak benim fikrimi soracak olursanız, Mâtûrîdî'nin Türk toplumunun ve kültür havzasının yetiştirdiği büyük bir Türk mütekellim olduğu kanaatindeyim. Fakat bu husus çalışmamızın amacını aştığı için, bu tartışmayı başka bir zaman ve mekânda yapmak yerinde olacaktır.

Türkiye’de yapılan ilk çalışmalara bakılırsa, Mâtûrîdî’ye ilk ilginin Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında başladığı görülür. Osmanlı ulemasının konuya ilgisi tartışılabilir. Ne yazık ki Osmanlı uleması başlangıçta onun fikirlerini kendi eserlerinden değil sonrakilerin atıfları üzerinden biliyordu. Onu çok iyi tanımayanlardı. Ancak 16. yüzyıldan sonra daha çok *Te’vilât* üzerinden Mâtûrîdî tanınmaya başlanmıştır. Şiilik’in yükselişi ile birlikte *Te’vilât* nüshalarının istinsahında artış meydana gelmiştir. Başka bir ifadeyle, bu zamana kadar Mâtûrîdî, daha çok Maturidî âlimlerin ikinci el kaynak niteliği taşıdığı dahi tartışmalı eserler üzerinden tanındı. Hatta Osmanlı ulemasının onun *Kitâbü’t-Tevhîd*’ini görmediği kanaatindeyim. Çünkü sanırım sadece Beyâzî, Mekke’de veya Medine’de onu bir nüshasını gördüğünden bahsetmektedir. Şu anda Cambridge’de bulunan ve tahkiklerde esas alınan nüshanın onun gördüğü nüsha olduğu kanaatindeyim. Bu durum, Osmanlı’da kendi eserleri üzerinden Mâtûrîdî’nin anlaşıldığı tezini çürütmektedir.

Cumhuriyet döneminde birinci olarak dinî düşünce alanında Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat ve Hanefilik vurgusu ön plandaydı. Çünkü ulus devletin kurucu iradesi ulusalcılık fikrini destekleyecek bir din anlayışı oluşturmak istedi. Bu sebeple kendi ulusal tarihinden şahsiyetler bulmak ve bu düşünceyi onlar üzerine kurmak amacındaydı. Ancak bu konuda elimizde çok fazla veri mevcut değildir. Atatürk’ü bu konuda bilgilendiren kişinin Yusuf Ziya Yörükân olduğunu bilinmektedir. Ona takdim edilmek üzere iki tane eser yazdı. Bunlardan birincisi İslam öncesi Türklerin dini tarihi hakkında idi. İkincisi Türkler’de İslam sonrası dini-mezhebi durum ile ilgilidir. Yörükân tarafından bu eserler kendisine takdim edildikten sonra Atatürk’ün Mâtûrîdî ve Maturidilik hakkında bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer önemli gelişme ise ilahiyat tecrübesiyle başlamıştır. Yusuf Ziya Yörükân, gerek birinci ilahiyat fakültesi tecrübesinde gerekse ikinci ilahiyat fakültesi tecrübesindeki öğretim kadrosunda yer aldı. Yörükân, Mâtûrîdî ve Maturidilik ile ilgili araştırmalar yapma konusunda çaba gösterdi. Ancak kanaatimizce o, yanlış yerden başlamıştı. Zira Mâtûrîdî’ye nispet edilen metinleri yayınlarak Mâtûrîdî’yi tanımaya çalıştı. Yine de Yörükân’ın

çabaları, Mâtûrîdî üzerine çalışmaların başlaması açısından bir dönüm noktası oldu. Aynı zamanda ikinci ilahiyat tecrübesinde yer alan Mağripli Muhammed b. Tavit et-Tancî, 1950'lerin başlarında, *Tebsıratu'l-Edille*'de Mâtûrîdî'nin tarihsel kişiliği ve kültür çevresi ile ilgili bir metni tahkik etti ve analizleriyle birlikte Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınladı. Bu makale, Mâtûrîdî ile ilgili bilinmeyen noktaların aydınlatılması konusunda önemli katkıda bulundu. Mâtûrîdî ve Maturidilik konusuna ilgi duyan bilim adamlarının ilk kaynakları arasına girdi. Tancî, *Tévilât*'ı getirip tahkik etmek istedi, ama olmadı. Keşke Tancî, o tarihlerde bu eseri tahkik etmiş olsaydı. Ama maalesef çeşitli sebeplerden dolayı bunu başaramadı. Hüseyin Atay ve Bekir Topaloğlu onun talebesidir. Bu ikisi, Mâtûrîdî'nin eserlerinin yayınlanmasında ve düşüncesinin tanıtılmasında çok büyük katkılar sağladılar. 1970'lere kadar çalışmalar *Kitâbü't-Tevhîd*'e dayalı değildi. 1977'de dönüm noktası diyebileceğimiz bir gelişme oldu. *Kitâbü't-Tevhîd*'in Cambridge'teki tek nüshası, Fethullah Huleyf tarafından tahkik edildi. Bundan sonra İslam dünyasında bu eserle ilgili çalışmalar başladı ve oryantalistlerin bu tahkikle ilgili değerlendirmeleri yayınlandı. Bu tarihten itibaren Mâtûrîdî'nin fikirleri bizzat kendi eserleri üzerinden incelenmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemde Türkiye'de ve yurt dışında *Tévilât* araştırmacıların ilgi odağı oldu. Bazı bölümleri üzerine, doktora çalışmalarının yapıldığını görüyoruz. Ama Mâtûrîdî ve Maturidilik'e en önemli katkılardan birisi Erciyes Üniversitesi'nin 1986 yılında yaptığı Maturidilik sempozyumu oldu. Bu sempozyum, sonraki çalışmalar için de önemli bir zemin oluşturdu. Zira bu sempozyumda sunulan tebliğlerin ana kaynakları, bizzat *Tévilât* ve *Kitâbü't-Tevhîd* idi. Ben o sırada Erciyes Üniversitesi'nde öğrenciydim. Benim Mâtûrîdî'ye karşı ilgim de o sempozyum ile başlamıştır.

Mâtûrîdî'nin bu kadar çok ilgi görmesinin sebeplerinden birisi de, insanların bugün dinî hayatı ilgilendiren birçok sorunla karşı karşıya olmaları ve bunların çözüm yolunu Mâtûrîdî'nin fikirlerinde görmeleridir. Söz konusu güncel dini hayatı, üç tarz-ı dindarlık ismini verdiğim kavramsallaştırma ile sınıflandırabiliriz. Bunlardan birincisi, bu günlerde çokça duyulan Zahirî-Selefi din yorumudur.

Aklın bilgi kaynağı olduğunu inkâr eden ve onu Kur'an ve hadis metinlerine hapsederek onları lafzî anlamlarıyla anlamaya çalışan bir anlayıştı. Bu yolu tercih edenlerin bir başka adı Ashâbu'l-Hadis'tir. Bu çevreler, ahlakî muhtevası olmayan şekilsel bir dindarlığı, şiddet ve güç kullanarak insanlara dayatmaktadır. Dinî düşüncedeki ikinci güzergâh ise Bâtınî ve İşarî din yorumudur. Bu yorum, genellikle Şîî çevrelerde ve daha sonra da Eşarilik ve Şafiiîliği benimseyen çevrelerde taban bulmuş bir din yorumudur. Bu anlayışta, sorunları bâtınî ve gizemli yollara, keşif ve mûkaşefeye, ilhama başvurarak çözmek esastır. Belirli kişiler ve belirli eserler kutsallaştırılmaktadır. Bu kutsallaştırılan kişilerin rüyasında Allah'la, peygamberle görüştüğü ve talimatlar aldığı iddia edilmektedir. Bütün işarî yorumu temsil edenler, bu eleştirilere muhap olmakla beraber bunun istisnaları da vardır. Üçüncüsü, makâsîd merkezli akılcı yoldur. Buna Reyçi-akılcı gelenek (Ashabu'r-Re'y) diyoruz. Bu yaklaşıma göre, olgular, sorunlar ve dinî hayat, sebep sonuç ilişkisi dikkate alınarak anlaşılabilir. Bu yaklaşım, aklı devreye sokan ve vahiy ile akıl arasında bir birliktelik oluşturmaya çalışan bir anlayışı temsil eder. Mâturîdî'nin bugün bu kadar ilgi çekmesinin sebebi, insanların güncel sorunlarını çözmede akla ihtiyaç duymalarından kaynaklanmaktadır. İslam düşüncesinde de bu yöntemi en iyi temsil edenlerin başında Ebû Hanîfe, akabinde İmam Mâturîdî ve Mu'tezilî âlimler gelmektedir. Ebû Hanîfe'nin fıkıh geleneği, reyçi-akılcı zeminde oluşmuştur. Nitekim bu dinî anlayışın güncellenmesi konusunda, Mâturîdî oldukça cazip bir konumdadır.

Bugün Mâturîdî araştırmaları açısından geçmişten daha şanslı bir konumdayız. Gerek *Kitâbü't-Tevhîd*'in Türkçeye çevrilmesi, gerek tahkik edilip yeniden çevrilmesi, *Te'vilât*'ın önce tahkik edilip şimdi tercüme ediliyor olması bu çerçevede önemlidir. *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilât*'ın tahkik edilip Türkçe'ye çevrilmesi sonucunda fikirlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, Maturidilik mensubu olduğunu iddia edenler ve Maturidicilik yapanlar, kendilerini sorgulamak zorunda kalacaklardır. Çünkü bu kimseler, *Kitâbü't-Tevhîd*'in düzeyi yüksek olduğu için yeterince faydalanamamışlardı. Kanaatimizce Kur'an'ın yorumu olması sebebiyle *Te'vilât* ile ilişki kurabilir ve fikirlerini gözden geçirebilirler.

Mâturîdî ve Maturidilik, dört ayrı sempozyuma konu edilmiş ve iki dergide özel sayı çıkarılmıştır. Ayrıca üç ayrı derleme (seçki) telif edilmiştir. Yurtiçi ve yurt dışından birçok araştırmacının katkılarıyla hazırlamış olduğum *İmam Mâturîdî ve Maturidilik* derlemesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu eserden hareketle, özellikle çalışmanın sonunda verdiğim “Seçme Bibliyografya” kısmında verilen yazma kaynaklara dayanan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak, şimdiye kadar Türkiye’de Mâturîdî ile ilgili 58 tane yüksek lisans, 29 tane de doktora tez çalışması yapılmıştır. Bu yapılan çalışmalarda Mâturîdî’nin eserindeki Ehl-i Kitab’a, Mu’tezile, Şia, Ashâb-ı Hadîs, Mürctie ve benzeri mezheplere bakışı ve onlara eleştirileri; Ebû Hanîfe ile ilişkisi, İbn Sînâ ve Fârâbî ile mukayesesi, Sûfilikle ilişkisi, hadise bakışı; fıkıh usulü ile ilişkili görüşleri, tefsirciliği ve benzeri değişik konular ele alınmıştır. Bununla birlikte bu yapılan çalışmaların yaklaşık yüzde yirmisi *Te’vilât*’ın tahkikinden önce yapılmıştır. Bu yüzden bu çalışmaların güncellenmesi gerekmektedir. Zira doktora eğitimine yeni başlayan araştırmacıların Arapça düzeyi belirli bir seviyede olduğundan Mâturîdî’nin eserini anlamakta zorluk çekmektedirler. Bunun sonucunda bu araştırmacılar Mâturîdî’nin eserinin tamamını okumadan tezi ni oluşturmaktadır. Bu çalışmalar arasında çok kıymetli olanlar da mevcuttur. Söz gelimi Hanifi Özcan’ın Mâturîdî’de bilgi kuramını ele alan çalışması, *Te’vilât* tahkik edilmeden önce eseri yazmasından hareketle ve baştan sona okunarak yapılan ilk ciddî çalışmadır. Bunun yanı sıra Talip Özdeş’in Mâturîdî’nin tefsir ve tevil anlayışı üzerine yapılan doktora çalışması, bazı metodoloji sorunları olmasına rağmen, *Te’vilât*’ın yazma nüshalarından hareketle hazırlanmıştır. Ahlak konusunda da Sami Şekeroğlu’nun doktora çalışması zikretmeye değerdir. Yine Hülya Alper Hoca’nın din ve vahiy ilişkisine dair çalışmasını da zikretmeden geçemeyeceğim. Bu çalışmalar Maturidilik konusunda eserlerin doğrudan incelenerek yapılmış çalışmalardır. Diğerlerini tek tek saymayacağım.

İmam Mâturîdî ve Maturidilik Araştırmalarının Sorunları

Mâturîdî'nin eserleri yayınlanmadan önce yapılan İmam Mâturîdî ve Maturidilik hakkındaki ilk araştırmalar, genel olarak birinci el kaynak kullanmama sorunu ile malûldür. Bazı araştırmacılar, Hanifi Özcan ve yazmaları kullanan diğer araştırmacıların metin içinde veya dipnotta verdikleri Arapça veya Türkçe alıntılardan, biraz da *Te'vilât*'a bakarak çalışmalarını ortaya koymuştur. Ancak bugün *Te'vilât* yayınlandıktan sonra, bu tür doktora tezleri, güncelliğini kaybetmiştir. Çünkü bu tezler, Mâturîdî'nin yazma halindeki eserleri incelemeden yapılmıştır. Günümüzde büyük bir kısmı yayınlanmış olan çalışmalar, yazmaların tahkik edilip yayınlanmasından sonra da yazmaya verilen dipnotlar güncellenmedi.

İkinci bir önemli sorun, Mâturîdî ve Maturidilik kelimelerinin yazılışında ortak bir yazım biçimi bulunamamış olmasıdır. Herkes farklı bir şekilde yazmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde bu kelime mevcut değildir. İslam Ansiklopedisi'nin önerdiği “Mâturîdî” şeklindeki yazılış biçimi ise kısmen doğrudur. En uygun formu ise “Mâturîdî” şeklinde olmasıdır. Fakat bir Maturidî ekolüne dikkat çekiyorsak, Semerkandi kelimesinin yazılışında olduğu gibi, sadece nispet “ya”sına uzatma koyarak “Maturidî” şeklinde yazılması gerekmektedir. Mesela Maturidî âlim. Çünkü “nisbet yâsi”, Türkçe'ye çevrilmişse, “lık-lik” eki almış gibi okunur. Hiç uzatma kullanılmadan “Maturidilik” şeklinde yazmak uygundur. Zira bu durumda, kelime Türkçeleşmiştir.

Başka bir mesele de Mâturîdî'nin eserlerinin ona aidiyeti problemidir. Bazı kimseler, uzman olmayan kişilerin ya da müsteşriklerin iddialarını dikkate alarak *Kitâbü't-Tevhîd* veya *Te'vilât*'ın Mâturîdî'ye ait olmadığı şeklinde tezler ileri sürmektedir. Her iki eseri baştan sona okuyan, bu iki eser arasında muazzam bir uyum olduğunu görecektir. Bazı cümleler, kelimesi kelimesine aynıdır. Bu eserlerin ona aidiyetini tartışmak, bir veriye dayanmayı gerektirmektedir. Tarihsel süreçte ona atıf yapanlar arasında da bir çelişki

söz konusu değildir. Bugün batılı araştırmacılar, *Kitâbü't-Tevhîd*'in ona aidiyetini kabul etmektedirler. Daha önce ileri sürülen şüpheler, *Te'vilât* yayınlanmadan önceye aittir. Bununla birlikte Mâturîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı esrinin yazmasında, gramatik hatalar ve yazım yanlışları vardır. Bunların bir kısmı, tek bir yazma nüshadan istinsah edilişi sırasında yapılmış olabilir. İkinci iddia ise, Mâturîdî'nin Arapça bilmediği ile ilgilidir. Böyle bir tez, imkânsızdır. Zira o kendisinden önce yazılan eserleri inceleyerek kapsamlı bir dirayet tefsiri yazmıştır. Böyle bir eser yazabilmek için iyi derecede Arapça bilmek gerekir. Zira Arapça bilmeden kıraat ve dil farklılıklarına nasıl değinebilecektir. Her ne kadar *Te'vilât* üzerinde ilerleyen süreçte bir takım değişiklikler yapılsa da, *Te'vilât* Hanefi-Maturidî geleneğinin klasik metnidir. Bu iddiaların tutarsızlığı, *Te'vilât*'ın Arap dilcileri tarafından incelenmesiyle ortaya çıkarılacaktır. Eserin iki ayrı tahkiki Arap araştırmacılar tarafından yapılmıştır, ancak zikredilen tezi destekleyen bilgilere yer vermemişlerdir. En azından onlar böyle bir tezi desteklememişlerdir.

“Mâturîdî'nin tefsirinin diğer tefsirlerden dikkate değer bir farkı yoktur”, şeklinde iddialar vardır. Bu iddianın sahipleri, ya karşılaştırma metodunu kullanmıyor ya da yeterli donanımına sahip değildir. Bugün farklı alanlardan araştırmacıların her biri, yazdıkları makalelerde ve kitaplarında Mâturîdî'nin özgün fikirlerini ortaya koymaktadırlar. Onu Taberî gibi bir âlim olarak göstermek yanlıştır. Her iki müfessir arasında yapılacak bir karşılaştırma bunu açıkça ortaya koyacaktır. Bu ifademde, Taberî'nin önemsiz olduğunu kastetmiyorum.

Mâturîdî ve Maturidilik konusunda üzerinde durulacak sorunlardan birisi de, bu gelenekle ilgili yazma eserlerin Türkçe çevirilerinde rastlanan çeviri sorunudur. Merhum Bekir Topaloğlu Hocamız, *Kitâbü't-Tevhîd*'i Türkçe'ye tercüme etti. Eserin tahkiki daha sonra yayınlanmıştı. Tahkik bitince, ben Bekir Bey'e Abdülemir el-Asem isimli bir araştırmacının bir makalesini verdim. Bu çalışma, Fethullah Huleyf'in tahkikine yöneltilmiş bir eleştiridir. el-Asem, *Kitâbü't-Tevhîd*'in İbn Râvendî ile ilgili kısmını esas alarak,

Fethullah Huleyf'in tahkikini eleştirmektedir. Onun Huleyf'e yönelttiği eleştirilerin bir kısmı, Bekir Bey'in çalışması için de geçerlidir. Abdülemir el-Asem, bu makalesinde *Kitâbü't-Tevhîd*'i kendisinin tahkik ettiğini ve yayınlamadığını bahsetmektedir. Sayın Hocamız Bekir Topaloğlu'nun Türkçe tercümesinde yapılmış bazı hatalar bulunmaktadır, bunlara kısaca değinmek istiyorum. Mesele Arapça metinde bulunmamasına rağmen, “muslimûn” ve “hum” zamiri yerine tercümede bazen metinde doğrudan, bazen parantez içinde, bazen de dipnotta Ehl-i sünnet ifadesi geçmektedir. Son zamanlarda Topaloğlu'nun hem tahkik hem de tercümesi ile ilgili eleştirilerin yapıldığını görüyoruz. Bunlardan birisi Tahir Uluç tarafından yapılan 60 noktada *Kitâbü't-Tevhîd* tercümesinin eleştirisi- dir. Buradaki eleştirilerin büyük çoğunluğuna katıldığımı söyleyebilirim. Ömer Türker'in de bir eleştirisi vardır. Az sayıda düzeltme girişimi söz konusudur. Ancak Türker'in tercüme eleştirileri ve önerileri, yeni sorunlara ve tartışmalara sebep olacak niteliktedir. Aslında tahkik ve tercümelere yöneltilen eleştirilerle ilgili tam bir kanaate varabilmek için, Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'inin ikinci bir nüshasını bulmaya ihtiyacımız var. Böyle bir nüsha bulunmadıkça bu tartışmalar bitmeyecektir. Örneğin şe'n zamirleri, müstensihnin yanlış okuyup yanlış yazmasının bir sebebi olup olmadığı ve nereye matuf olduğu meselesi tartışmalıdır.

Abdülemir el-Asem, Cambridge'de Fethullah Huleyf ile aynı dönemde doktora eğitimi görürken *Kitâbü't-Tevhîd*'i tahkik etmek istemiştir. Fakat Huleyf eseri önce tahkik etmiş, el-Asem ise eseri Huleyf'in tahkikini eleştirmek için yeniden tahkik etmiştir. Makalesinde ifade ettiği üzere bu tahkik, kendi arşivinde mevcuttur. el-Asem, Beyrut'da bulunan Katolik yayın evinden talepte bulunmasına rağmen, bu yayınevi onun tahkikini yayınlamamıştır. Mâtürîdî ile ilgilenen araştırmacıların bu tahkiki bulup yayınlamaları ve problemlerin çözümünde bu tahkiki de kullanmaları gerekmektedir.

Kitâbü't-Tevhîd'in esba-ı ilim kısmının Türkçe'ye üç ayrı çevirisi vardır. Birincisi Avni İlhan'ın tercümesidir. Daha sonra Hüseyin Sudi Erdoğan çok hatalı bir şekilde eserin tamamını çevirmiştir.

Son olarak Bekir Topaloğlu tarafından bir çeviri yapılmıştır. Şu aşamada uzman bir heyet tarafından eser yeniden çevrilebilir. Fakat bu çeviri öncekileri aşmalıdır.

Mâtürîdî'yi kendi eserlerinden değil de tarihte söylenenlerden yola çıkarak anlamaya çalıştığımızda onun tarihsel kişiliği gölgede kalmakta ve menkıbevî bir kişilik ortaya çıkmaktadır. Fakat bütün bunlara rağmen Mâtürîdî'ye menkıbevî bir gömlek giydirmek mümkün görünmemektedir. Birkaç keramet dışında Mâtürîdî'ye atfedilen kerametlerin çoğu akılla alakalıdır. Mesela Mâtürîdî'ye neden Mâtürîdî denildiği şöyle açıklamaktadır: Bazı âlimler çok soru sormuş. Mâtürîdî de, hocasına sürekli “mâ turîdu”, yani “üstaz, ne demek istiyorsun?” veya “ne kastediyorsun?” şeklinde çok soru soruyormuş. Bu sebeple adı “Mâtürîdî” kalmıştı. Buna ek olarak Mâtürîdî'ye sûfi gömlek giydirmek isteyen sûfiler ve akademisyenler de mevcuttur. Mâtürîdî, kerameti kabul etmekle birlikte, ilham, keşif ve mükâşefeyi reddetmekle sûfililiğin bilgi kuramına karşı çıkmaktadır. Mâtürîdî'nin *Te'vilât*'ındaki tevil anlayışı, “bâtınî-iş'arı” yorum geleneği ile benzerlik arz etmez. Onun *Te'vilât*'ında tasavvufî görüşleri kabul ettiği izlenimi veren bazı ifadeleri vardır. Söz gelimi o şöyle demektedir: “Yeryüzü bir imam veya veliden hali kalmaz.” Bu ifade, Mâtürîdî'nin genel görüşleriyle çeliştiği kanaati taşıdığımdan bunu araştırdım. Mâtürîdî döneminde “veli ve velayet” kelimesi, genelde sûfilikteki anlamında kullanılmaktadır. Ancak “veli ve velayet” kavramları aynı zamanda Haricîler'e kadar geriye giden ve sûfilikle alakası olmayan bir bağlamı da vardır. Bugün elimizde olan Rustuğfenî'nin *Fevâid*'ine ve *Şerhu Cümeli Usûlîd-Din*'ine baktığımızda burada veliden kasıt veliyyu'l-emr'dir. Yani Sünnî çevrelerdeki ulu'l-emr kastedilmektedir. Söz konusu eserde imamın masumiyetinden bahseden bir cümle geçmekte fakat bazıları o cümlede velinin de masumiyetinden bahsedildiğini zannetmektedir. Bu doğru değildir. Zira Mâtürîdî peygamberler dışında kimsenin masum olduğunu kabul etmemektedir. “Velayeti düşer mi, düşmez mi?” tartışması, bir mümin günah işlediğinde velayeti düşer mi, düşmez mi? tartışması ile alakalıdır. Velinin masumiyeti veya velinin velayetinin düşüp düşmemesi konusu değildir. Bir kavram karmaşası vardır.

Mâturîdî'nin tarihsel kişiliğinin dışında, başka bir kişilikle tanımlanmaya çalışılması bir takım problemleri beraberinde getirmektedir. Mâturîdî gerçek bir zahitti. Çünkü o dönemde zahit, “siyasetin emrinde dinî bilgi üretmeyen, dünya nimetlerini terk ederek şükredeceğine inanmayan” kişiye denirdi. Nitekim Mâturîdî Orta Asya'da bazı sûfîlerin “ben terk-i dünya ile daha zahidane yaşarım” şeklindeki ifadelerini, “şayet şükredersen nimetlerimi artırırım” ayetine karşı olduğunu ifade ederek reddetmektedir. Mâturîdî, dönemindeki sûfîlerle tartışmış ve döneminde Samânî valilerinin ve yöneticilerinin yanında yemek yiyenleri eleştirmiştir. Mâturîdî, sûfî çevrelerle kavga etmese de onlardan farklı düşünmektedir. Ayrıca tefsirinde İşâri yorumu destekleyecek güçlü emareler yoktur. Mevlânâ'yı inceleyen ve Mevlânâ ile Mâturîdî'yi kıyaslayan çalışmalar da yapıldı. Bir araştırmacı bu çerçevede makaleler yazdı. Mevlânâ'da Mâturîdî'ye doğrudan doğruya bir atıf yoktur. Mâturîdî'ye *Menâkıbu'l-Ârifin*'de Eflakî'nin bir atfı mevcuttur. Eflakî'nin Mevlânâ'dan aktardığına göre Mâturîdî, “Ben istememeyi istiyorum” diyormuş. Bazı kişiler bu rivayetten hareketle Mâturîdî'nin de Mevlânâ gibi bir sufi olduğunu iddia ediyorlar. Bazı kişiler ise Mâturîdî'nin Semerkand'da İsa b. Fâris isminde bir sûfî arkadaşı olmasına işaret ederek Mâturîdî'nin de sûfî olduğunu iddia ediyorlar. Bu, onun sûfî olduğunu ispat etmek için doğru bir temellendirme değildir. Yine vahdet-i vücûd anlayışını benimseyip benimsemediğine dair bir takım tartışmalar söz konusudur. Bunula birlikte tekvin-mükevven anlayışına sahip birisinin vahdet-i vücûd anlayışına sahip olması mümkün değildir.

Mâturîdî ile İlgili Bazı Algı Sorunları

Mâturîdî'nin bir kelim sisteminin olmadığı veya Eş'arî mezhebine mensup Teftazânî'nin verdiği bilgiler üzerinden bir Mâturîdî mezhebi kimliğinin oluştuğu ve hatta Maturidiliğin Osmanlı'nın felsefesine zemin oluşturacak güçten yoksun olduğu şeklinde bir takım iddialar mevcuttur. Bu iddiaların sahipleri, Selçuklu ve Osmanlı dönemi Mâturîdî kaynaklara hiçbir referansta bulunmamaktadır. Bu eserlerden ya habersizler veya okumamışlardır. Bu

iddiaların dayanaklarından birisi İsmail Hakkı İzmirli'dir. Bu iddialardan birisi, Mâturîdî'nin, Eş'arilik ile Selefilik arasında Selefilige yakın olduğudur. Ancak bu değerlendirme tamamen tutarsızdır. Çünkü Mâturîdî amelleri imana dâhil etmez; Allah'ın gökte olmasını kabul etmez; tevil-tefsir ayrımı yapar ve şariat-din ayrımı yapar. Bu sebeple Selefî olamaz. Bu iddialara dayanak gösterilen bir başka kişi, Mustafa Sabri Efendi'nin Mâturîdî ile ilgili eleştirileridir. O, *Mevkûfû'l-Beşer tabte Sultânî'l-Kader* adlı eserinde Mâturîdî'yi gizli Mu'tezili olmakla itham eder. Mu'tezile'nin görüşlerinin Mâturîdî'nin eserlerinde yaşamaya devam ettiğini gerekçe göstererek Maturidî'lik'ten istifade ettiğini açıklamıştır.

Eş'arilik-Maturidilik yarıştırmasını bırakmak ve bu ekoller ne söylüyorsa onun üzerinden hareket etmek gerekmektedir. Bunla birlikte kişisel olarak Eş'arî ve Mâturîdî'yi kelimî derinlik açısından karşılaştırsak Mâturîdî galip gelir. Fakat Eş'arilerle Maturidileri karşılaştırsak, bazen Eş'arîler'in bazen de Maturidiler'in galip geleceğini söyleyebiliriz. Yine de Mâturîdîcilik ve Eş'arîcilik yapmamak gerekmektedir.

Algı operasyonu ile alakalı bir başka sorun, Mâturîdî'nin sistematik bir kelim sistemi sunmadığı iddiasıdır. Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*'inde, imamet konusu hariç sistematik kelimanın bütün sorunlarına yer verir. Fakat bu konu Eş'arî'nin eserlerinde de yoktur. Ayrıca Eş'arî'nin *Luma'* dışındaki eserleri halka yönelik yazılmıştır ve ayrıca hiçbir Mu'tezili kaynakta Eş'arî'ye müracaat edilmez. Aslında Mustafa Sabri Efendi'nin temel dayanağı cüz-i irade meselesidir. Mâturîdî ardılları, bu sorunla ilgili önemli açılımlar getirmişlerdir. Onlara göre, cüz-i irade itibarî bir durum olduğu için ve şey olmadığından dolayı yaratılmamıştır. Günümüzde Selefilik Mustafa Sabri Efendi'nin eserine de dayanarak, şu görüşleri savunmaktadırlar: "Mâturîdî, Ebû Hanîfe'den ayrıldı. Ebû Hanîfe kelama karşıydı. Ebû Yûsuf'dan onun kelama karşı olduğuna dair rivayetler vardır. Mâturîdî ise kelimanın hücciyetinden bahsetmektedir. Ebû Hanîfe sıfatların yorumlanamaz olduğunu söylerken Mâturîdî bunları tevil etmektedir. O halde Ebû Hanîfe seleftendir, Mâturîdî selef değildir.

Mâturîdî din-siyaset ayrımı yapmaktadır. Bu konuda Mürcie'ye dayanmaktadır. O halde bid'atçidir.” Türkiye’de bu Selefî eğilim, birincisi Malezya veya Pakistan’da okumuş olanlar, diğeri ise Arap dünyasında okumuş olanlar olmak üzere iki ayrı damardan gelir.

İmam Mâturîdî Merkezi ve Maturidilik İle İlgili Yapılacaklar Konusunda Öneriler

Böyle bir merkezin açılmış olması önemli bir gelişmedir. Peki, bu merkez neler yapabilir ve yol haritası ne olmalıdır? Öncelikle Mâturîdî ve Maturidilik’le alakalı bir literatür kataloğu hazırlamaktır. Hem matbu hem de mahtut olanları, sadece Türkiye ile sınırlı kalmayarak, Rusya, İspanya, Medine, Mısır veya başka yerlerdeki eserlerin kataloglanması gerekmektedir. Mâturîdî’nin yeni eserlerini, özellikle fıkıhla ilgili olanları gün yüzüne çıkarmak asıl hedeflerimiz arasında olmalıdır. Ben bunların mutlaka bir yerde mevcut olduğunu düşünüyorum. Bunları bir proje çerçevesinde çalışmak yararlı olacaktır. Zira bireysel çalışmalar çok sınırlı kalmaktadır. Bu çerçevede bir ekip oluşturulabilir. Bu ekipte Arapça, Farsça, Rusça ve Türkçe’nin lehçelerini bilen kişiler ve özellikle Mâturîdî kültüre ait yazmalar konusunda uzman kişiler yer almalıdır.

Özbekistan’da Şarkşinaslık Enstitüsü var. Bu ve benzeri kurumlarla irtibat kurulabilir ve ortak ekipler oluşturmak suretiyle çalışmalar yapılabilir.

İmam Mâturîdî’nin eserlerini genç kuşaklar anlayamamaktadır. Söz gelimi *Kitâbü’t-Tevhîd*’den çeşitli konular, basitleştirerek küçük kitapçıklar halinde yayımlanabilir. *Te’vîlât*’tan da yararlanılmalıdır. Ayrıca konunun uzmanlarının, gerektiği durumlarda Mâturîdî’nin görüşlerini eleştirmekten çekinmemelidir. Onun görüşlerini güncelleyebilmek ve bugüne taşıyabilmek için bu şarttır.

Son olarak bir noktaya açıklık getirmek istiyorum. Şahsıma Mâturîdîcilik yapıyor şeklinde bazı eleştiriler yöneltilmektedir.

Fakat benim amacım, ne Maturidicilik ne de Eş'arîcilik yapmaktır. Benim için önemli olan İslam'ı daha doğru nasıl anlayacağımız konusudur. Bunun için yeni bir yöntem oluşturmaktır. Bu yöntemi oluşturmak için en uygun kalkış noktasının Mâturîdî'nin aklı düşünce zemini olduğu kanaatindeyim. Bu çerçevede Mu'tezilî filozoflar da değerlendirilebilir. Fakat biz önce Mâturîdî'yi bir keşfedelim, onu bir tüketelim. Batıda mesela Thomas Aquinas üzerine yüzlerce çalışma yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Biz neden Mâturîdî üzerine yapmayalım? Mâturîdî'yi doğru anlamak hakkımızdır, ama Maturidicilik yapmak ona ihanettir. Ben yapmadım, fakat yapmak isteyenler mevcuttur. Mâturîdî'yi özgün tarihsel kişiliğiyle ne ise o şekilde anlayalım. Son olarak İmam Mâturîdî'nin fikirleri ile Maturidiliği karıştırmamaya özen gösterelim. Tarihsel süreçte onun yöntemini anlamayanlar, işine gelmediği için farklı yorumlayanlar ve onu silikleştirmek ya da itibarsızlaştırmak isteyenler olmuştur. Buna dikkat etmek zorundayız. Bu çerçevede, günümüzde, Maturidî anlayışı öne çıkarmaktan ve onunla Türk toplumları arasında ilişki kurulmasından rahatsız olan bazı İslamcı çevreler vardır. Türk toplumlarının Hanefî ve Maturidî din anlayışını benimsedikleri, tarihsel bir hakikattir. Bu anlayışın son zamanlarda içi boşaltılmış sembolik bir Hanefîcilik ve Maturidiciliğe dönüştüğü de bir gerçektir. Bazı çevrelerin, İmam Mâturîdî'nin “iç-tihadla nesih”, “örf ile nesih” ve “din-siyaset” ayrımını kabul edememesinin arakasında da bu tür sebepler bulunmaktadır. İslam düşüncesinin güncellenmesinde İmam Mâturîdî ve fikirleri, önemli imkânlar sunmaktadır. Bu imkân iyi değerlendirildiği ve doğru kullanıldığı takdirde, Müslümanlar arasında bireysel farkındalık ve eleştirel yaklaşım zihniyeti gelişecektir.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinizi saygıyla selamlıyor, bu merkezin kısır çekişmelere ve kutuplaşma anaförüne kapılmadan önemli hizmetlere imza atmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum.